

Występowanie *Cymbalaria muralis* P. Gaertn., B. Mey. & Scherb. w Gdańsku

Occurrence of *Cymbalaria muralis* P. Gaertn., B. Mey. & Scherb. in Gdańsk

MICHAŁ BULIŃSKI

M. Buliński, Katedra i Zakład Biologii i Botaniki Farmaceutycznej, Akademia Medyczna, Al. Gen. J. Hallera 107, 80-416 Gdańsk, e-mail: pharmbot@eniac.farmacja.amg.gda.pl

ABSTRACT: In ruins of a bastion in the centre of Gdańsk a kenophyte species – *Cymbalaria muralis* P. Gaertn., B. Mey. & Scherb. has been found. The plant grows here in abundance, early flowers and fruites and is cold-resistant. The species is rare in Gdańsk region and is known from few localities. In Gdańsk, it was reported for the first time after the 2nd world war from 3 localities. At present, the taxon exists only on one of these places – on a wall of a greenhouse in Oliwski Park. The new locality in the centre of Gdańsk should be protected by law.

KEY WORDS: *Cymbalaria muralis*, rare kenophyte, plant of old walls, Gdańsk

Wprowadzenie

Cymbalaria muralis należy do roślin rzadkich w regionie gdańskim (por. Abromeit 1898–1940), chociaż na Pomorzu Zachodnim nie zyskała statusu gatunku zagrożonego (por. Żukowski, Jackowiak 1995). Jej sporadyczne występowanie wiąże się ze specyfiką zajmowanego siedliska, którym są przede wszystkim stare mury ceglane i kamienne (Hegi bez daty, Wojewoda 1963, Szafer i in. 1967, Kornaś 1968, Webb 1972, Rutkowski 1998), a dokładniej – wapienne spoiny tych budowli (Rothmaler i in. 1988). Zawierucha wojenna i odbudowa Gdańska sprawiły, że takich murów jest obecnie w mieście niewiele. *Cymbalaria bluszczowata* była podana z Gdańska po raz pierwszy po II wojnie światowej z trzech stanowisk: wysypiska śmieci oraz przydroża we Wrzeszczu, a także z muru starej szklarni w Oliwie (Schwarz 1967).

Celem niniejszej pracy jest prezentacja znalezionej w centrum Gdańska stanowiska *C. muralis* oraz potwierdzenie ciągłego występowania tego gatunku w Oliwie. Jednocześnie ma ona dostarczyć informacje o biologii gatunku zebrane na tych

stanowiskach, a także wskazać na potrzebę ochrony cymbalarii. Materiały zielnikowe złożono w zielniku GDMA.

Wybrane informacje o gatunku

C. muralis jest rośliną rodzimą w południowej i południowo-zachodniej Europie (np. Hegi bez daty, Szafer i in. 1967) – w południowych Alpach, zachodniej Jugosławii, środkowych i południowych Włoszech oraz na Sycylii (Webb 1972); jest również podawana z północnej Afryki i zachodniej Azji (Wojewoda 1963). Na pozostałych terenach Europy jest uznawana za roślinę ozdobną zdziczałą z uprawy lub też zawleczoną (m.in. Hegi bez daty, Wojewoda 1963, Webb 1972, Rothmaler i in. 1988). Występuje tu przede wszystkim na starych murach (np. Hegi bez daty, Szafer i in. 1967, Webb 1972), niekiedy na gruzach, rzadziej na przydrożach i torach kolejowych (Wojewoda 1963).

W Polsce cymbalaria bluszczowata należy do gatunków bardzo rzadkich (por. Rutkowski 1998), ma pojedyncze stanowiska głównie w dużych miastach, jak np. w Warszawie (Sudnik-Wójcikowska 1987), Poznaniu (Jackowiak 1993) w niektórych występuje obficie, np. we Wrocławiu (J. Zarembka – informacja ustna). Cymbalaria podawana była z licznych stanowisk na Śląsku oraz z kilku miejscowości Pomorza (Wojewoda 1963). W kraju jest kenofitem przybyłym przypuszczalnie w XVII–XVIII wieku (Kornaś 1968), uznawanym za epekofit (Kornaś 1968, Sudnik-Wójcikowska 1987), ergasjofigofit (Schwarz 1967) albo efemerofit (Jackowiak 1993).

Obecność *C. muralis* w Europie, poza terenem jej naturalnego zasięgu, wiązana jest często z uprawą w celach ozdobnych, np. w ogrodach botanicznych, i zdziczeniem na starych murach (por. np. Webb 1972). W niektórych dużych miastach Europy, jak np. w Wiedniu, gatunek ten jest w pewnych dzielnicach rozpowszechniony (por. Förstner, Hübl 1971, Jackowiak 1998).

W szeregu kluczy *C. muralis* jest podawana jako terofit (Hegi bez daty, Szafer i in. 1967, Wojewoda 1963); według Rothmalera i in. (1988) jest byliną. Cymbalaria określana jest jako hemikryptofit (Rothmaler i in. 1988, Jackowiak 1993), albo też jako chamefit niezdrewniały lub hemikryptofit (Jackowiak 1998, Rutkowski 1998). Jest to rozłogowa roślina wytwarzająca korzenie u nasady liści, dzięki czemu łatwo zakotwicza się na pionowych murach. Po przekwitnięciu szypułka owocu wydłuża się, a wykazując ujemny heliotropizm (Hegi bez daty), wypycha owoc w podłoże, np. w szczelinę muru, stąd cymbalaria może służyć za przykład geokarpii (Die grosse farbige... 1994). Gatunek, przypuszczalnie ze względu na rzadkie występowanie w kraju i specyficzne siedliska, nie znalazł się w opracowaniu ekologicznych liczb wskaźnikowych roślin naczyniowych Polski (Zarzycki 1984). W kraju cymbalaria jest uznana za gatunek wyróżniający rząd *Potentilletalia caulescentis* z klasy *Asplenietea rupestris* (Matuszkiewicz 1981).

Charakterystyka stanowisk *C. muralis* w Gdańsku

Stanowisko *C. muralis* w Gdańsku-Śródmieściu znajduje się na zabytkowym obiekcie, zbudowanym w latach 1559–1563, przy ul. Wały Jagiellońskie, w pobliżu dworca kolejowego i budynku „Żaka”. Są to ruiny dawnej podwalni (tj. schronów i magazynów) nadszańca Bastionu Św. Elżbiety (por. Cieślak 1978). Obiekt ten jest położony w pobliżu jezdni o bardzo dużym natężeniu ruchu, oddzielony jedynie wąskim pasem trawnika, z kilkoma drzewami i krzewami.

Cymbalaria występuje tu w szeregu miejsc na ceglany murze, głównie w załamach przy bocznych przyporach, z wyjątkiem strony południowej budynku. Skupienia roślin obecne są zwłaszcza w górnych partiach muru, zwieszając się na nim na długości do ponad 2,5 m; obok nich są mniej liczne małe okazy. Od strony zachodniej, w miejscu kruszenia się ściany, grupa młodych osobników występuje również u jej podnóża na gruzie i ziemi. Po stronie zachodniej brak cymbalarii w miejscu zasłoniętym przez drzewa.

Od północy mur ceglany jest aktualnie zasłonięty przez zadaszenie; w latach 70. było tu obfite skupienie okazów *C. muralis*. Obecnie roślina występuje na wewnętrznej stronie oraz na części górnej powierzchni muru kamiennego o wysokości 0,7 m, otaczającego taras. Są tu liczne kępkowe okazy, obficie kwitnące, pokrywające znaczną część muru. Od północy, na zewnątrz kamiennego muru, gdzie ma on wysokość około 2 m, jest tylko niewielka grupa okazów cymbalarii; kilka z nich znajduje się na poziomym trawniku u podstawy muru.

Na omawianym stanowisku cymbalarii towarzyszy szereg roślin naczyniowych, występujących jednak znacznie mniej obficie od niej. Na murze ceglany są to np.: (w kolejności od najczęściej notowanych do najrzadszych): *Taraxacum officinale*, *Sambucus nigra*, *Poa compressa*, *Chelidonium majus* i *Clematis vitalba*. Na murze kamiennym są to: *Clematis vitalba* i *Parthenocissus inserata*, ograniczające rozwój cymbalarii na murze od północy i wschodu.

Stanowisko *C. muralis* w Gdańsku-Oliwie, podane przez Schwarz (1967), znajduje się w Parku Oliwskim, w części wydzielonej jako niewielki ogród botaniczny. Roślina występuje tu od co najmniej 50 lat na murze starej szklarni, obok niewielkiej kotłowni, za palmiarnią. Okazy skupione są przede wszystkim na otynkowanym ceglany murze, długości 10 m, wysokości około 0,5 m, znajdującym się pod nawisem szklanego dachu. Od strony północnej osobniki są dość dorodne, osiągają do 0,5 m i zwieszają się do samej ziemi. Od strony południowej również występują, ale drobniejsze, skupione zwłaszcza w zasłoniętych częściach muru, na jego krańcach. Jest też szereg okazów cymbalarii na dachu szklarni, głównie przy ścianie przyległego budynku, a także w szczelinach na złączach szklanych tafli. Okazy są tu drobne, o bardzo drobnych liściach, wykazują niekiedy oznaki zasychania części pędów, jednak kwitną i owocują. Dalsze trwanie tego stanowiska wydaje się wiązać z przyszłymi losami budynku starej szklarni, który jest już mocno nadwątlony.

Stanowisk podawanych w przeszłości z Wrzeszcza (Schwarz 1967) nie udało się odnaleźć; roślina występowała tam na przydrożu i terenie śmietnikowym i przypuszczalnie już wyginęła.

Na opisanych powyżej stanowiskach *C. muralis* kwitnie od wczesnej wiosny do późnej jesieni. Dla przykładu, w nietypowym roku 2000 zakwitła przed połową kwietnia, a pod koniec tego miesiąca kwitła masowo. Na uwagę zasługuje fakt, obserwowany od szeregu lat na Bastionie Św. Elżbiety, że w okresie zimy większość okazów (zwłaszcza dużych) pozostaje zielonych i żywych. Było tak również zimą na przełomie roku 1999 i 2000, mimo wystąpienia mrozów i kilkakrotnych opadów śniegu.

Uwagi końcowe

C. muralis wydaje się mieć stały udział we florze Gdańska. Występuje tu na co najmniej dwóch stanowiskach. Jedno z nich zostało potwierdzone jako istniejące od 50 lat (por. Schwarz 1967), drugie zaś jest nowe, chociaż obserwowane od ponad 25 lat. Na obu gatunek występuje stosunkowo licznie, obficie kwitnąc i owocując. Rośliny żyją przez wiele sezonów, a nawet są zielone przez cały okres zimy. Okazy obserwowane w Gdańsku zakwitają wcześniej, często już w kwietniu, i kwitną nieraz do późnej jesieni.

W regionie gdańskim *C. muralis* jest gatunkiem bardzo rzadkim. W przeszłości była podawana z okolic Pucka (Abromeit 1898–1940; Wojewoda 1963 – wymienia sam Puck). Obecnie, oprócz stanowisk w Gdańsku, występuje także w Zamku Kiszewskim na ceglanych ruinach starego zamku (Jelinowski i in. 1982, Buliński 1994) oraz w Sztumie na ceglanych murach zamku (Buliński mat. niepubl.). Zdaniem, że mimo obfitego kwitnienia i owocowania gatunek ten nie rozprzestrzeni się zarówno w Gdańsku, jak i regionie. Może to nasuwać przypuszczenie, że występuje tylko w miejscach dawnego wprowadzenia przez człowieka. Ze względu na małą liczbę miejsc występowania oraz zagrożenie ewentualnym ich zniszczeniem (np. przy renowacji budowli), wydaje się wskazane otoczenie stanowisk tej rośliny ochroną, podobnie jak i innych rzadkich gatunków zasiedlających stare mury.

*Praca zrealizowana
w ramach projektu badawczego finansowanego przez
Komitet Badań Naukowych (grant nr 0946/PO4/98/15).*

Summary

Cymbalaria muralis is a rare kenophyte in Poland originating from southern Europe. It occupies mainly old walls. In Gdańsk region, the species is known only from Gdańsk, Sztum and Zamek Kiszewski. In Gdańsk, it has occurred on a greenhouse in Oliwski Park for 50 years; the locality is confirmed by presented study. The new locality in the center of the city

has been known for 25 years. *C. maialis* occurs here on a brick wall and on a stone terrace of Bastion Świętej Elżbiety. The evergreen plant attains a considerable size and flowers profusely, often as early as April till late autumn. *C. muralis* is a rare species which occupies a specific habitat. These features result in real threat to the existence of the species and simultaneously point to the need of protection of its localities and similarly of other species occupying old walls.

Literatura

- ABROMEIT J. 1898–1940. Flora von Ost- und Westpreussen. Berlin-Koenigsberg, ss. 1248.
- BULIŃSKI 1994. Systematyczny przegląd flory roślin naczyniowych doliny Wierzycy i dolin jej trzech dopływów. – Acta Biol. Soc. Sc. Gedan. 9: 5–174.
- CIEŚLAK E. (red.). 1978. Historia Gdańska. Tom I do roku 1454. Wydawnictwo Morskie, Gdańsk, ss. 784.
- Die grosse farbige Enzyklopädie Urania Pflanzenreich – Blütenpflanzen 2. 1994. Urania Verlag, Leipzig–Jena–Berlin, ss. 568.
- FÖRSTNER W., HÜBL E. 1971. Ruderal-, Segetal- und Adventivflora von Wien. Verlag Notrig, Wien, ss. 158.
- HEGI G. (bez daty). Illustrierte Flora von Mittel-Europa. 6.1: 1–546. J. F. Lehmanns Verlag, München.
- JACKOWIAK B. 1993. Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Poznaniu. – Prace Zakładu Taksonomii Roślin UAM 2: 1–409. Sorus, Poznań.
- JACKOWIAK B. 1998. Struktura przestrzenna flory dużego miasta. Studium metodyczno-problemowe. – Prace Zakładu Taksonomii Roślin UAM 8: 1–227. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- JELINOWSKI T., SCHWARZ Z., TOKARZ H. 1982. Nowe i rzadsze gatunki we florze Pojezierza Starogardzkiego i północno-wschodniej części Borów Tucholskich. Część II. – Bad. Fizjogr. Pol. Zach., ser. B, Botanika 33: 85–109.
- KORNAŚ J. 1968. Prowizoryczna lista nowszych przybyszów synantropijnych (kenofitów) zamieszkujących w Polsce. – Mat. Zakł. Fitosoc. Stos. UW 25: 43–53.
- MATUSZKIEWICZ W. 1981. Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski. PWN, Warszawa, ss. 297.
- ROTHMALER W., SCHUBERT R., VENT W. 1988. Exkursionsflora für die Gebiete der DDR und der BRD. Band 4. Kritischer Band. Volk und Wissen Volkseigener Verlag, Berlin, ss. 812.
- RUTKOWSKI L. 1998. Klucz do oznaczania roślin naczyniowych Polski Niżowej. PWN, Warszawa, ss. 812.
- SCHWARZ Z. 1967. Badania nad florą synantropijną Gdańska i okolicy. – Acta Biol. Med. Soc. Sc. Gedan. 11: 363–494.
- SUDNIK-WÓJCIKOWSKA B. 1987. Flora miasta Warszawy i jej przemiany w ciągu XIX i XX wieku. Część I: 1–242, Część II. Dokumentacja: 1–435. Wydawnictwa UW, Warszawa.
- SZAFER W., KULCZYŃSKI S., PAWŁOWSKI B. 1967. Rośliny polskie. PWN, Warszawa, ss. XXVIII + 1020.
- WEBB D. A. 1972. 15. *Cymbalaria* Hill. – W: Tutin T.G., Heywood V.H., Burges N.A., Moore D.M., Valentine D.H., Walters S.M., Webb D.A. (red.). Flora Europaea 3: 236–238. University Press, Cambridge.
- WOJEWODA W. 1963. *Cymbalaria* Hill., *Cymbalaria*. – W: Pawłowski B. (red.). Flora polska. Rośliny naczyniowe Polski i ziem ościennych. 10: 269–270. PWN, Warszawa-Kraków.
- ZARZYCKI K. 1984. Ekologiczne liczby wskaźnikowe roślin naczyniowych Polski. Instytut Botaniki PAN, Kraków, ss. 45.

ŻUKOWSKI W., JACKOWIAK B. (red.). 1995. Ginące i zagrożone rośliny naczyniowe Pomorza Zachodniego i Wielkopolski. – Prace Zakładu Taksonomii Roślin UAM 3: 5–141. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.